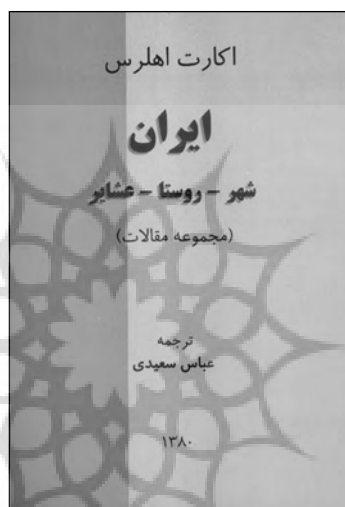

ایران: شهر - روستا - عشایر

(مجموعه مقالات)

○ ایران: شهر - روستا - عشایر (مجموعه مقالات)
○ مؤلف: اکارت اهلرس (Eckart Ehlers)
○ مترجم: عباس سعیدی
○ ناشر: نشر منشی، تهران، ۱۳۸۰، ۲۹۹ ص، ۲۵۰۰۰ ریال

اکارت اهلرس یکی از ایران‌شناسان معاصر آلمان در سال ۱۹۳۸ م، در آلمان متولد شد. او تحصیلات دانشگاهی خود را در کشورهای آلمان، انگلستان و کانادا در رشته‌های جغرافیا، زمین‌شناسی و ادبیات انگلیسی طی کرده و در سال ۱۹۷۰ در سن ۳۴ سالگی با رساله‌ای تحت عنوان: «منطقه پست خزر جنوبی / شمال ایران و دریای خزر: مطالعاتی در باب تاریخچه تکوین پلاستوسن آغازین و پس از آن» به درجه‌استادی ممتاز

از دانشکده علوم زمین دانشگاه توبینگن آلمان نائل آمد. اهلرس در دانشگاه‌های مختلفی در کشورهای آلمان، کانادا و ایالات متحده آمریکا به تدریس پرداخته است. به جز کارهای پژوهشی و مطالعاتی، او در دانشگاه‌های آلمان و مراکز و اتحادیه‌های علمی - تحقیقاتی فعالیت داشته است. از جمله به مدت ۸ سال (تا اواخر سال ۲۰۰۰ م) دبیرکل و خزانه‌دار اتحادیه بین‌المللی جغرافیایی بوده است. اهلرس هم اکنون به عنوان استاد ممتاز در دانشگاه بن و مؤسسه جغرافیای اقتصادی دانشگاه فردریش ویلهلم مشغول به کار است. وی حدود ۳۵ سال از زندگی علمی خود را صرف تحقیق و پژوهش در مورد ایران نموده، و در طیف وسیعی از ریخت‌شناسی زمین گرفته تا فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی و خصوصیات و جنبه‌های متنوع زندگی شهری، روستایی و عشایری ایران به بررسی و اظهار نظر پرداخته است. حاصل تحقیقات او در مورد ایران ۶ کتاب و ۴۶ مقاله است. نخستین اثر وی در مورد ایران با عنوان دره چالوس و تراس‌های آن، بررسی تاریخچه و طبقه‌بندی چشم‌انداز البرز میانی (۱۹۶۹ م) و آخرین آن با عنوان کوچروی شبانی و محیط: بختباری‌های زاگرس به همراه (کنراد شتر) (۲۰۰۱ م) منتشر شده است.

در کتاب ایران: شهر - روستا - عشایر مجموعه مقالاتی از اکارت اهلرس در مورد ایران گردآوری شده که در مقاطع زمانی مختلف نگاشته شده‌اند. قدیمی‌ترین آنها «چشم‌اندازهای زراعی شمال ایران» در سال ۱۹۷۱ م و آخرین آنها «کوچروی شبانی و محیط» در اواخر سال ۲۰۰۱ م. به رشته تحریر درآمده است. مترجم در مقدمه در مورد کتاب چنین می‌گوید:

○ جواد علی آبادی فرد

«مقالات این مجموعه، گرچه با مشورت نویسنده، اما بیشتر بنا بر دو علت، توسط مترجم انتخاب شده‌اند: نخست این که گویای شیوه‌های تحقیقاتی و دیدگاه‌های نظری نویسنده به شمار می‌آیند و دیگر آنکه روشنگر گوشه‌هایی از روابط تنگاتنگ شیوه‌های زیستی سه گانه (تریولوژی) «شهر - روستا - ایل» و اهمیت آن در شناخت برخی شالوده‌های تاریخی و اجتماعی - اقتصادی جامعه ایرانی هستند.

برخی مطالعات این مجموعه به دهه‌های پیشین مربوط می‌باشد که فایده آن می‌تواند در بازگشودن آنچه که در پس دگرگونی‌های اجتماعی - اقتصادی در عرصه‌های شهری، روستایی و عشایری پنهان مانده، به عنوان کلید فهم راهگشا باشد، به ویژه آن که در مطالعات ایران اکارت اهلرس پیوسته از همان پژوهش‌های نخستین، اندیشه‌ها و نظراتی پیگیری شده‌اند که طی مقالات بعدی به پختگی علمی رسیده‌اند. بی‌دلیل نیست که گرچه این مجموعه از لحاظ موضوعی به چهار بخش قسمت شده‌اند، اما نوعی هم‌نوایی نظری در بطن و متن بخش‌های مختلف آن وجود دارد که مطالعه هر بخش هموارکننده فهم بخش‌های دیگر خواهد بود.»

در ادامه به اختصار بخش‌های مختلف کتاب را معرفی می‌نماییم. بخش اول دارای چهار مقاله درباره‌ی عرصه‌ی روستایی است:

مقاله اول «چشم‌انداز زراعی شمال ایران / کاربری زمین و ساختار اجتماعی در گیلان و مازندران» می‌باشد. نویسنده در این مقاله به بررسی: «عمومی منطقه وسیع چشم‌اندازهای اقتصادی کشت برنج، کشت پنبه و گندم براساس نمونه‌های موردی و با تأکید بر ریخت‌شناسی انواع کاربری زمین، شکل و قطعات زراعی و ساخت سکونتگاه‌ها در چارچوب مباحث جغرافیای کشاورزی می‌پردازد؛ تا چهره‌ی ظاهری و ماهیت درونی این‌گونه چشم‌اندازها بهتر مورد شناسایی قرار گرفته، اهمیت آنها آشکار گردد.»

مقاله دوم تحت عنوان «نظام‌های کشت در نواحی مرتفع البرز میانی» به بازگو کردن: «تفاوت‌های موجود در عرصه‌ها و نظام‌های مختلف کشت روستایی در دو سوی این رشته کوه می‌پردازد.»

مقاله سوم «روستای ایرانی یک عرصه اجتماعی - اقتصادی» با دیدی تاریخی به روستاهای کشور نگریده و به بررسی آنها در سه دوره می‌پردازد:

۱- روستاهای سنتی پیش از دوره ۱۹۶۲ م (۱۳۴۲ ش)

۲- روستاهایی که بر اثر اصلاحات ارضی تحول یافته‌اند.

۳- دگرگونی و توسعه پس از انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ م (۱۳۵۷ ش).

و سرانجام مقاله چهارم «واحد‌های در حال فروپاشی ایران مرکزی»، جهت‌های رشد و توسعه آبادی‌های کشور و علل و پیامدهای این سمت‌گیری‌ها را به اختصار مورد بررسی قرار داده است.

بخش دوم دربردارنده سه مقاله درباره کوچ و کوچندگان است.

مقاله اول در مورد «روستاییان، شبانان و کوچندگان الوندکوه» است. «محدوده مورد بررسی در این مقاله، ناحیه منزوی واقع در الوندکوه با بیش از ۳۵۰۰ متر ارتفاع است که در

جنوب غربی همدان قرار دارد. نتایج بررسی‌ها در مورد جوامع عشایری مؤید رها ماندن و تضعیف و حتی نابودی اراضی ارزشمند مرتعی آنها است. در این مقاله به این موضوع پرداخته می‌شود که در صورت امکان، چگونه این پیامدهای منفی را می‌توان مهار نمود و شیوه‌های مؤثرتر بهره‌برداری از زمین و ساختار مناسب‌تر اجتماعی - زراعی را جایگزین آن کرد.»

مقاله دوم تحت عنوان «کوچ‌زدایی در مرتفعات ایران» این هدف را دنبال می‌کند که: «براساس نگاهی به جمع‌بندی ویژگی‌های عام مراحل تکوین چشم‌اندازهای فرهنگی نجد ایران، نقش ویژه کوچروان را در فرآیند پیدایش و فروپاشی اشکال بهره‌بری از زمین براساس سطح‌بندی ارتفاعی بر مبنای جغرافیای فرهنگی روشن سازد.»

مقاله سوم «کوچروی شبانی و محیط: بختیاری‌های زاگرس» در پی پاسخ به این سؤال است که: «آیا زندگی عشایری مرده است؟ آیا روابط متقابل و نزدیک کوچروی شبانی و مسئله پایداری در نواحی خشک کوهستانی هنوز برقرار است؟ بعضی از محققان بر این اعتقادند که زندگی کوچروی در حال مرگ و از بین رفتن است ولی در ایران نقش واهمیتی را که هنوز شیوه زیستی، عشایری دارد باید مسلم فرض کنیم، ولی باید گفت عشایر شانس برای حفظ و بقای شیوه زیستی سنتی خود ندارند، آنها خود نیز ضرورت تحول و نوگرایی در شرایط زیستی سنتی را می‌پذیرند. این موضوع صرفاً نتیجه فشار بیرونی و واقعیات تلخ اقتصادی نیست، بلکه ضمناً پیامد مشاهده عینی خود عشایر است که تحصیل، بهداشت و سایر اشکال رفاه حمایتی (دولتی)، نیازهای روحی - فرهنگی و مانند آن تنها در سکونتگاه‌های ثابت و دایمی قابل حصول است؛ این موضوع به ویژه در مورد نسل‌های جوان‌تر بختیاری‌ها (نمونه مورد بررسی) صدق می‌کند.»

بخش سوم سه مقاله درباره شهر و شهرنشینی را شامل می‌شود.

مقاله اول «تحولات شهری در ایران» نام داشته و «باتوجه به هدف ویژه این مقاله تحول شهری در دوره پهلوی اول - تأکید اصلی آن بر تحلیل نحوه رشد و گسترش شهر ایرانی با توجه به سازمان فضایی، تحولات اقتصادی و پیامدهای تحول شهری در دوره رضاخان است.»

مقاله دوم «سامان‌پذیری فضایی پایتخت‌های ایران (اصفهان، شیراز،

اکارت اهرس ایران شناس آلمانی، حدود ۳۵ سال از زندگی علمی خود را صرف تحقیق و پژوهش در مورد ایران نموده، و در طیف وسیعی از ریخت‌شناسی زمین گرفته تا فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی و خصوصیات و جنبه‌های متنوع زندگی شهری، روستایی و عشایری ایران به بررسی و اظهار نظر پرداخته است

تهران) درصدد است تا: «با بهره‌گیری از داده‌ها و یافته‌های در دسترس و با تأکید ویژه بر تأثیر و جایگاه پایتخت در قالب مناسبات ایران، تفسیری تازه از سازوکارهای بنیادی و مؤثر در شکل‌پذیری و افول نظام‌های شهری ارائه کند. این بحث بر این پیش فرض مبنایی استوار است که لااقل تا واسط و حتی پایان سده ۱۹ میلادی، شکل‌گیری و توسعه پایتخت‌های ایران و نیز افول بعدی آنها را نمی‌توان حاصل استبداد شرقی یا تجلی گاه قدرت مطلقه تفسیر نمود.» هدف مقاله سوم با عنوان «سرمایه‌داری بهره‌بری و تکوین شهر در شرق اسلامی (نمونه ایران)» عبارت از توضیح و تبیین دقیق‌تر اصطلاح سرمایه‌داری بهره‌بری و در کنار آن، اثبات قابلیت کاربرد و توان توضیحی آن می‌باشد. در این مقاله بیشتر سعی بر آن است که اعتبار سرمایه‌داری بهره‌بری به عنوان یک مرحله مستقل و خاص اجتماعی - اقتصادی، هم از نظر زمانی و هم از نظر مکانی، مشخص گردد تا ثابت شود که فراتر از دامنه

سرزمین‌های شرق اسلامی نیز قابلیت کاربرد دارد.

بخش چهارم دو مقاله را در بر گرفته است:

مقاله اول تحت عنوان «دزفول و حوزه پیرامونی آن» به بیان ملاحظاتی چند درباره ویژگی‌های مناسبات شهر و روستا در ایران می‌پردازد. «شالوده بحث این مقاله بر این اساس استوار است که بنا بر خصوصیات اقتصادی - اجتماعی در «فئودالیسم به اصطلاح نوع شرقی»، شهر نقشی بیش از «کارکرد روبنایی» برعهده ندارد و اساساً بر مبنای حوزه پیرامونی خود به خاطر آن موجودیت می‌یابد و بر این مبنای تمامی توان لازم برای رشد اقتصادی و همچنین خصلت‌پذیری سیاسی و اجتماعی را از همین حوزه پیرامونی خود کسب می‌کند، بدین سان، شهرها بدون وجود این حوزه پیرامونی، اهمیت اقتصادی و جمعیتی چندانی نخواهند داشت.

لازم به تأکید است که این مطالعه به شهرهای سنتی که هنوز صنعت‌گرایی در آنها پای نگرفته و از عناصر تجدد گرایانه غربی در تجارت و عرصه خدمات به دور مانده‌اند، محدود می‌گردد و به همین دلیل دزفول انتخاب گردیده.»

مقاله دوم «شهر و حوزه نفوذ آن: نمونه طبس» ناظر بر این پیش فرض است که: «عوامل تشویقی توسعه اقتصادی - اجتماعی عرصه‌های روستایی توسط شهرها، عملاً و نهایتاً موجب بازگشت عواید به سوی شهرها می‌گردد. در نمونه موردی مطالعه شده در این مقاله (طبس) گسترش صنعت و مبادله تجاری فرش که انحصاراً در اختیار شهر قرار دارد، به فعالیت‌های جنبی گوناگونی منتهی شده است، در این مقاله با ذکر همه شیوه‌ها یا سازوکارهای رایج، به معرفی دگرگونی‌های حاصل از این فعالیت اقتصادی در محل پرداخته می‌شود.»

کتاب با پیشگفتار مترجم و مقدمه نویسنده آغاز گشته و در پایان با مآخذ و مقالات، آثار علمی اکارت اهرس و متن اصلی مقدمه نویسنده خاتمه می‌یابد.

این کتاب با مساعدت گروه جغرافیای مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها به چاپ رسیده است.